

МИКОЛАЙЧУК Н.С.

Херсонський національний технічний університет

МИКОЛАЙЧУК М.М.

Одеський регіональний інститут державного управління

Національної академії державного управління при Президентові України

ОБҐРУНТУВАННЯ ПОТЕНЦІЙНОЇ ЄМНОСТІ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

В статті розглянуто значення розвитку внутрішнього ринку продуктів харчування з точки зору економічної безпеки держави та її регіонів, виявлено основні проблеми розвитку виробництва харчових продуктів в Україні. Проаналізовано існуючі підходи до обґрунтування потенційної ємності ринків різних видів продукції, особливості визначення обсягу споживання продуктів харчування. Розраховано прогнозовану ємність ринку продуктів харчування для Херсонської області на 2020 рік.

Ключові слова: внутрішній ринок, продукти харчування, підходи до обґрунтування, потенційна ємність, прогнозування.

MYKOLAICHUK N.

Kherson National Technical University

MYKOLAICHUK M.M.

Odesa Regional Institute of Public Administration of National
Academy of Public Administration at the President of Ukraine

SUBSTANTIATION OF POTENTIAL CAPACITY OF THE DOMESTIC MARKET FOR FOOD PRODUCTS

In the article the importance of development of the internal market of food products from the point of view of economic security of the state and its regions is considered, the main problems of development of food production in Ukraine are revealed. The existing approaches to substantiating the potential capacity of markets of different types of products, especially the determination of the volume of food consumption are analysed. The forecasted capacity of the food market for Kherson region for 2020 is calculated. In order to ensure positive progress towards stabilization of the economic situation in the country and the transition to sustainable development, a strong competitive domestic market for goods and services is needed that can contribute to strengthening the economic security of the national economy and its regional components, reducing the resource intensity of GDP, poverty reduction and population migration. Balanced nutrition creates the preconditions for the prevention of cardiovascular, cancer, mortality and life expectancy of developed countries. Therefore, the development of the food market is particularly important in terms of economic security of the country and the approximation of socio-economic conditions of the population to the level of economically developed European countries. The main problems of the development of the food market and the rationalization of its structure are related to the low solvency of the population and the desire of tenants to receive high profits through the cultivation of technical crops. To achieve positive changes, it is necessary to improve the financial and economic methods of state regulation of the development of the domestic market. The substantiation of the potential capacity of the food market has its own peculiarities connected with the availability of the maximum amounts of consumption due to the physiological needs of a person. Therefore, in order to determine the market capacity, it is necessary to forecast the population based on the age structure and calculate the volume of consumption under favourable conditions.

Key words: domestic market, food, approaches to justification, potential capacity, forecasting.

Постановка проблеми. Для забезпечення позитивних зрушень у напрямку стабілізації економічної ситуації в країні та переходу до сталого розвитку необхідне формування ємного конкурентного внутрішнього ринку товарів та послуг, здатного сприяти зміцненню економічної безпеки національної економіки та її регіональних складових, зменшенню ресурсоемності ВВП, подоланню бідності та міграції населення.

Першочерговим завданням країни та її регіонів є забезпечення населення предметами першої необхідності (їжа, одяг). Розвиток виробництва цих товарів позитивно впливає на економіку, так як забезпечує зайнятість населення, швидкий обіг грошових коштів, наповнення бюджету [0, с.185; 0, с.151].

Для забезпечення потреб населення та формування експортного потенціалу необхідно визначити прогнозований обсяг продуктів харчування для внутрішнього споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку внутрішнього ринку продуктів харчування та продовольчої безпеки досліджували В. І. Бойко, В. І. Власов, О. Г. Гойчук, Т. М. Лозинська, П. Т. Саблук та інші. Проте, недостатньо уваги приділялось обґрунтуванню потенційної ємності ринку країни та регіонів з урахуванням структури асортименту продукції та її впливу на тривалість життя населення.

Формулювання цілі статті. Обґрунтування потенційної ємності та раціональної структури ринку продуктів харчування в Україні та її регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження. При визначенні потенційної ємності ринків необхідно враховувати не тільки існуючі, а й майбутні потреби населення, оцінку позитивних та негативних наслідків певних змін у різних сферах діяльності країни, регіону.

Потенційна ємність характеризує найбільший рівень споживання за сприятливих умов і визначається на основі прогнозування, яка є передбаченням, що надає випереджаюче відображення дійсності.

Слід враховувати, що передбачення може здійснюватись у пасивній або активній формі. Пасивна форма прогнозування реалізується на основі пошукових прогнозів, які будуються від минулого до майбутнього і передбачають визначення майбутнього стану при збереженні існуючих тенденцій розвитку. Але недоцільно обмежувати роль прогнозування пасивним передбаченням майбутнього. Як складова частина процесу прийняття рішення, прогнозування має надати змогу активного втручання у перебіг подій, розробки варіантів досягнення цілей.

Активний підхід до прогнозування дозволяє не тільки виявити майбутні проблеми, але й шляхи їх подолання, використати інформацію про майбутнє для спрямування діяльності людей на здійснення позитивних змін. Його проявом є використання нормативних прогнозів, що будуються від майбутнього до сучасного стану і відповідають на запитання: “Який варіант розвитку треба вибрати, аби досягти поставленої мети?”

Прогнозування ємності ринків продукції різного призначення має свої особливості. Так, ємність ринку продуктів харчування залежить від чисельності населення та фізіологічних потреб у різних продуктах. Існують норми раціонального споживання і на деякі види продукції легкої промисловості. Попит на інші непродовольчі споживчі товари переважно залежить від платоспроможності населення та його уподобань, вікової структури мешканців територій та ін.. Потреба у різних видах сировини, обладнання для підприємств залежать від розвитку відповідних сфер діяльності, їх обсягів виробництва.

Для обґрунтування потреби у продовольчих товарах, перш за все, необхідно визначити очікувану чисельність населення у кожному з регіонів.

Існуючі тенденції по Херсонській області описуються наступним трендом:

$$Y = 1184 - 8,5133t \quad (R^2 = 0,9636),$$

де Y – чисельність населення, тис. осіб;

t – порядковий номер року (базовим є 2001 рік);

R^2 – коефіцієнт детермінації.

Значення коефіцієнта детермінації свідчить про те, що 96,36 % змін чисельності населення відповідає наведеній закономірності. Тому можливо визначити на основі цієї моделі очікувану чисельність населення у 2020 році. Вона становитиме 1013,7 млн осіб.

Слід відзначити, що з 60-х років минулого століття і до середини 90-х у Херсонській області спостерігалось збільшення населення. У 1996 році у Херсонській області проживало 1261 тис. осіб. Але надалі зросла смертність з 11,6 осіб на 1000 наявного населення у 1990 році до 16,3 у 2007 та зменшилась народжуваність з 14,3 у 1990 році до 8,3 на 1000 наявного населення у 2001 році [0, с.286, 292].

Проте, цілком реально подолати негативні тенденції і припинити зменшення чисельності населення. З 2005 року почала зростати народжуваність та дещо зменшуватись смертність. За умови прискорення тенденцій зменшення втрати населення із-за смертності можливо досягти хоча б балансу між народжуваністю та смертністю. Але для цього треба звернути особливу увагу виявленню причин занадто високої смертності у деяких районах області. Так, у 2012 році смертність у Великопільському районі була на 42,3% більша ніж у міст в Херсоні та на 31% вища за середню по області; у Великоолександрівському районі перевищення показника міста Херсона становило майже 32%, середнього по області – 21,4%; у Нижньосірогозькому районі смертність вища ніж у місті Херсоні на 29,4%, в перевищує середній показник по області на 19,1% [розраховано за 0, с.297].

До позитивних тенденцій можливо віднести також зменшення міграційного вибуття населення з 7,6 тис осіб у 2000 році до 0,9 тис. осіб у 2014 році [0, с.53].

Таким чином, можливо вважати, що подальшого зменшення чисельності населення області після 2020 спостерігатись не буде. До того ж споживання продуктів харчування збільшується за рахунок туристів з весни і до жовтня. Очікувана чисельність дає змогу визначити потребу у продуктах харчування.

На початку нового тисячоліття ВАТ УкрНДІ харчування розроблені норми (рекомендовані) та мінімального споживчого кошика за умови соціально-економічної кризи, які наведені у таблиці 1. Слід відзначити, що вони майже на 20% нижчі за фактичне споживання в розвинених країнах [0, с.193; 0, с.143].

Традиційно в Україні споживають занадто багато хліба, картоплі, цукру. У 1990 році виробленої продукції було достатнім для задоволення мінімальних потреб у вживанні м'яса, молока, яєць, риби, проте овочів та фруктів споживалось менше норми (табл. 2).

Споживання хліба і хлібопродуктів перевищувало рекомендовані норми на 39,6%, цукру – на 31,6%, картоплі – на 5,6%. М'яса споживалось 82% від рекомендованих норм, молока та молочних продуктів –

94%, яєць – 93,4%, риби та рибопродуктів – 87%, Олії – 86%, овочів та баштанних культур – 63,4%, плодів, ягід, винограду (без переробки на вино) – 52,2% [розраховано за 0, с.434].

В наступні роки споживання продукції усіх видів (крім картоплі) суттєво зменшилось, позитивні зрушення почали спостерігатись лише з 2005 року. Повністю задовольняються потреби не тільки у цукрі, хлібних продуктах і картоплі, але й у олії, споживання овочів збільшилось до 74,5% від рекомендованої норми. Споживання м'ясних продуктів, молока ще нижче мінімальних потреб.

У м'ясі та м'ясопродуктах, риби та рибопродуктах з 2010 року задовольняються мінімальні потреби.

Незадовільним, як і в цілому по Україні, залишається забезпечення населення молочною та плодово-ягідною продукцією. Хоча населення Херсонської області споживає молока та молокопродуктів дещо більше ніж в середньому по Україні але це складає лише 71,8% від мінімальної потреби і 64,2% від рекомендованих норм. Плодів, ягід, винограду, горіхів споживається 84,6% від мінімальної потреби та лише 57,6% від раціональної норми.

Таблиця 1

Норми споживання продовольчих товарів населенням України

№ п/п	Товарна група	Норми (кг/рік на душу населення)	
		Рекомендовані	Мінімальний споживчий кошук
1	М'ясо та м'ясопродукти	83	45,4
2	Молоко та молокопродукти	395	353,3
3	Яйця (штук)	291	246,2
4	Риба та рибопродукти	20,1	14,1
5	Цукор	38	26,8
6	Олія та інші рослинні жири	13,4	7,3
7	Картопля	124	90,1
8	Овочі та баштанні	161	106,7
9	Плоди, ягоди, виноград, горіхи	90	61,3
10	Хліб і хлібні продукти	101	93,8

Споживання яєць, цукру, олії, картоплі, овочів та баштанних а також хлібобулочних виробів навіть дещо перевищують рекомендовані норми.

Таблиця 2.

Споживання продуктів харчування населенням України*

№ п/п	Товарна група	Споживання (кг/рік на душу населення)				
		1990	2000	2005	2010	2014
1	М'ясо та м'ясопродукти	68	33	39	52	55
2	Молоко та молокопродукти	373	199	226	206	223
3	Яйця (штук)	272	166	238	290	311
4	Риба та рибопродукти	17,5	8,4	14,4	14,5	10,8
5	Цукор	50	37	38	37	37
6	Олія та інші рослинні жири	11,6	9,4	13,5	14,5	13,8
7	Картопля	131	135	136	120	145
8	Овочі та баштанні	102	102	120	144	163
9	Плоди, ягоди, виноград, горіхи	47	29	37	48	54
10	Хліб і хлібні продукти	141	125	124	111	108

* складено за 2, с.434; 7, с.188

Стан справ з забезпеченням продуктами харчування мешканців Херсонської області відображений у таблиці 3, яка складена за [9, с.363; 10, с.195].

Надмірно високе споживання населенням України олії, картоплі та хлібобулочних виробів зумовлене низькою платоспроможністю населення. Наслідками незбалансованого харчування є зростання смертності та зменшення тривалості життя населення. Так, в Україні тривалість життя при народженні у жінок становила у 2014 році 76,4 роки. У багатьох країнах Європи тривалість життя при народженні у жінок перевищує 80 років (Литва – 80,1; Польща – 81,7; Естонія – 81,9; Чехія – 82,0; Данія – 82,8; Ірландія – 83,5; Німеччина – 83,6; Бельгія – 83,8; Норвегія та Мальта – 84,2; Австрія – 84, Греція – 84,1; Португалія – 84,4; Ісландія – 84,5.

Найбільша очікувана тривалість життя у Італії – 85,6 та Франції – 86 років. Очікувана тривалість життя при народжуванні у чоловіків в Україні – 66,3 роки. Дещо нижча вона і в інших країнах. Досягає 80 років у Нідерландах та Норвегії а перевищує 80 років вона у Італії – 80,7 років та Ісландії – 81,3 роки (що на 15 років більше ніж в Україні) [0, с.545–548].

Таблиця 3

Споживання основних продуктів харчування населенням Херсонської області

№ п/п	Товарна група	Споживання (кг/рік на душу населення)				
		1995	2000	2005	2010	2014
1	М'ясо та м'ясопродукти	49,8	36,4	38,6	47,2	57,8
2	Молоко та молокопродукти	247,9	229,4	216,6	186,5	253,7
3	Яйця (штук)	160	207	234	284	297,5
4	Риба та рибопродукти	4,1	9,2	14,0	14,9	15,6
5	Цукор	28,0	38,2	43,5	42,0	44,5
6	Олія та інші рослинні жири	9,2	9,7	14,0	14,9	14,9
7	Картопля	111,8	130,9	130,7	135,3	131,9
8	Овочі та баштанні	168,9	173,7	170,0	185,3	185,3
9	Плоди, ягоди, виноград, горіхи	38,9	42,6	38,3	44,5	51,9
10	Хліб і хлібні продукти	137,0	137,6	135,7	120,3	123,9

За даними ВООЗ в країнах, де населення вживає багато овочів та фруктів, зменшуються показники смертності від хвороб системи кровообігу. Якісне збалансоване харчування суттєво зменшує ризик виникнення цукрового діабету та смертність від онкологічних захворювань [0, с.142, 144].

При досягненні рекомендованих норм споживання для задоволення потреб населення Херсонської області у 2020 році необхідно буде м'яса та м'ясопродуктів 84,1 млн т; молока та молокопродуктів – 400,4 тис. т; риби та рибопродуктів – 20,4 тис. т; овочів та баштанних – 163,2 тис. т; плодів, ягід, винограду – 91,2 тис. т. Для більш детальної характеристики структури регіонального ринку необхідно враховувати рекомендовані норми споживання для населення різних вікових груп та відповідну структуру населення.

Сумарна ємність регіональних ринків є орієнтиром для планування розвитку виробництва з урахуванням потреб власного регіону, незадоволених потреб інших регіонів, можливостей експорту.

Збільшення виробництва продуктів харчування можливе лише за умови відповідного зростання поголів'я худоби та посівних площ, відведених для вирощування овочів та фруктів, зростання врожайності сільськогосподарських культур.

Потреба у розвитку сільськогосподарського виробництва позитивно сприймається суспільством, бо Україна вважається житницею, годувальницею. Проте, необхідні суттєві зміни у структурі сільськогосподарського комплексу. Адже, для збільшення виробництва м'ясних і молочних продуктів має розвиватись тваринництво. Проте, спостерігаються протилежні тенденції. За період з 1990 по 2014 рік частка продукції тваринництва у сільськогосподарській продукції зменшилась з 54,4% до 29,3%, поголів'я великої рогатої худоби – з 24623 тис. голів до 3884 тис. голів. Виробництво плодів та ягід у 1990 році досягало 2902 тис. т, а у 2014 – лише 1999,1 [0, с.147, 180; 0, с.243, 244, 261, 277].

У Херсонській області частка тваринництва у 2012 році складала 23,8%, поголів'я великої рогатої худоби зменшилось за період з 1990 до 2012 року у 7,3 разу [0, с.103, 124]. Слід відзначити, що для розвитку тваринництва необхідно збільшувати площі, які займають кормові культури. Проте, спостерігаються протилежні зміни у структурі посівних площ. У 1990 році 34,7% посівної площі займали кормові культури, технічні лише 9%. У 2012 році частка кормових культур зменшилась до 5,5%, а технічних – збільшилась до 38,6% [0, с.104]. Причиною цих змін є комерційна привабливість технічних культур, а наслідком – катастрофічне зниження родючості землі. За вимогою сівозмін соняшник можливо повертати на одне і теж поле лише через 8–10 років, тому безпечна частка соняшнику у посівах не може перевищувати 10% [0, с.261]. У Херсонській області частка посівних площ, зайнятих соняшником, у 1990 році становила 7,3%, а у 2012 – 28,4% [0, с.10].

Для забезпечення позитивних змін необхідне стимулювання розвитку тваринництва та раціонального природокористування

Література

1. Статистичний щорічник України за 2007 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : “Консультант”, 2008. – 571 с.
2. Статистичний щорічник Херсонської області за 2012 рік / за ред. В.А. Вознюк. – Херсон : Головне управління статистики у Херсонській області, 2013. – 499 с.
3. Статистичний збірник Регіони України, 2015. Ч. 1 / за ред. І.М. Жук. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 305 с.
4. Рождественська Л.Г. Статистика ринку товарів і послуг : навч. посіб. / Л.Г. Рождественська. – К.: КНЕУ, 2005. – 419 с.
5. Єгоров Б. Стан харчування населення України / Б. Єгоров, М. Мардар // Товари і ринки, 2011. – № 1. – С. 140–147.
6. Україна у цифрах 2014 : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 239 с.

7. Статистичний щорічник України за 2015 рік / за ред. І.М. Жук. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 575 с.

8. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О. Л. Попова / НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2009. – 352 с.

References

1. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2007 rik / za red. O. H. Osaulenka. – K. : “Konsultant”, 2008. – 571 s.

2. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2012 rik / za red. V.A. Vozniuk. – Kherson : Holovne upravlinnia statystyky u Khersonskii oblasti, 2013. – 499 s.

3. Statystychnyi zbirnyk Rehiony Ukrainy, 2015. Ch. 1 / za red. I.M. Zhuk. – K. : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015. – 305 s.

4. Rozhdiestvenska L.H. Statystyka rynku tovariv i posluh : navch. posib. / L.H. Rozhdiestvenska. – K.: KNEU, 2005. – 419 s.

5. Yehorov B. Stan kharchuvannia naselennia Ukrainy / B. Yehorov, M. Mardar // Tovary i rynky, 2011. – 1. – S. 140–147.

6. Ukraina u tsyfrakh 2014 : statystychnyi zbirnyk. – K. : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015. – 239 s.

7. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2015 rik / za red. I.M. Zhuk. – K. : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016. – 575 s.

8. Popova O.L. Stalyi rozvytok ahrosfery Ukrainy: polityka i mekhanizmy / O. L. Popova / NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv. – K., 2009. – 352 s.

Надійшла 02.11.2017

Рецензент: прорецензовано редакційною колегією